

Олександр МЕЛЬНИЧЕНКО

ОСВІТА ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ РІВНЯ ДОБРОБУТУ НАСЕЛЕННЯ

Постановка проблеми. Розвиток суспільства супроводжує постійне збільшення, з одного боку, кількості та якості благ, здатних задовольнити все зростаючі потреби людей, а з іншого – вимог щодо використання ними відповідних знань та умінь, що зрештою істотним чином впливає на рівень добробуту населення. Тобто паралельно відбувається підвищення вимог не лише до стандартів якості життя, а і умов забезпечення його гідного рівня. Останнє, зокрема, виявляється в тім, що нині відбувається подальша зміна домінуючих якостей індивіда: замало мати фізичну силу, необхідно бути інтелектуально розвиненою і освіченою особою, уміти використовувати набуті ним знання й уміння. Саме тому «приблизно 2/3 батьків погоджуються нести серйозні фінансові витрати для того, щоб дати своїм дітям якісну вищу освіту» [11, с. 39].

«Рівень та якість життя населення істотною мірою залежать від доступності якісних освітніх послуг. І хоча освічені люди значно рідше потрапляють в тенета бідності» [6, с. 314], однак, як виявляється, наявність освіти (у т.ч. вищої) не завжди є гарантом добробуту, про що наочно свідчать таке: Україна належить до країн з доволі високими рівнями бідності та освіти (майже все населення відповідного віку отримує базову, і близько його половини – вищу освіту [12]). Відтак, «набуття освіти не гарантує безбідного життя, що обумовлює наступну ланцюгову реакцію: зниження престижу освіти → скорочення інтересу до неї → погіршення інтелектуального рівня населення → економічний та культурний спад країни. Крім того, страждає і сама система освіти, яка (передусім через брак фінансових ресурсів) нині має застарілу матеріально-технічну базу, дефіцит висококваліфікованих кадрів тощо» [6, с. 314].

Така ситуація є віддзеркаленням існуючих численних проблем як у царині формування статків населення, так і функціонування національної системи освіти, що і обумовлює актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема розвитку системи освіти стала наріжним каменем досліджень низки вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити Е. Астахову, Л. Ващенко, О. Гуру, Г. Єльникову, І. Ковчину, В. Кремня, В. Луначека, О. Мельникова, М. Солдатенкова та ін.

Попри це, система освіти в Україні залишається недосконалою, а освітня підготовка населення для більшості не є гарантом їхнього добробуту. Саме тому серед наукової спільноти зберігається значний інтерес до цієї проблеми, про що наочно свідчать численні публікації у фахових виданнях різного спрямування. Так, зокрема, О. Гаращук, В. Куценко – висвітлили європейський та вітчизняний досвід розвитку навчальних закладів [5]; О. Головня – визначив найбільш дієві джерела розвитку освітнього простору України [2]; С. Домбровська – узагальнила теоретичні положення реформування державного управління системою вищої освіти України [3]; І. Мусієнко – сформулював наукові засади державного управління розвитком вищої освіти в Україні [9]; В. Новіков – обґрунтував напрями

**МЕЛЬНИЧЕНКО
Олександр**

Анатолійович,
д. держ. упр., доцент,
професор кафедри економічної політики
Харківського регіонального інституту
державного управління
Національної академії
державного управління при Президентові
України,
м. Харків

Анотація:
досліджено стан національної системи освіти та її вплив на добробут населення. Визначено перспективні напрями її розвитку в Україні.

Ключові слова: освіта, добробут, населення.

**УДК 351:37.046:
331.215.4**

і конкретні заходи, що забезпечують перехід до довгострокової моделі освіти [10]; О. Романовський – виділив основні ознаки успішного ВНЗ [13]; Н. Синюра-Ростун, Л. Шевчук – запропонували два варіанти оптимізації територіальної організації загальноосвітніх навчальних закладів [14]. Однак, визнаючи безперечні досягнення вищенаведених науковців, слід наголосити на необхідності конкретизації підходів до використання існуючих концептуальних підходів до розвитку національної системи освіти як чинника підвищення рівня добробуту населення України.

Метою статті є розробка пропозицій по розвитку системи освіти в Україні та підвищенню рівня добробуту її населення. Для цього необхідно вирішити такі завдання: 1) дослідити стан національної системи освіти та її вплив на добробут населення; 2) визначити перспективні напрями її розвитку в Україні.

Виклад основного матеріалу. Передусім слід нагадати, що освіта є «цілеспрямованою пізнавальною діяльністю людей з отримання знань, умінь, або щодо їх вдосконалення» [1]; галуззю економіки, яка об'єднує організації, установи, підприємства, які зайняті навчанням, вихованням, передаванням знань, випуском навчальної літератури, підготовкою викладацьких кадрів [15, с. 222]; «однією із основних соціально-культурних потреб населення, передумовою для зростання доходів окремої та підвищення якості робочої сили» [11, с. 36]; «потужним механізмом соціальної інтеграції, вирівнювання стартових можливостей громадян» [10, с. 26]; «тим простором, навколо якого будується все суспільне життя» [8, с. 89]; «стратегічним ресурсом соціально-економічного і культурного розвитку суспільства, поліпшення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення авторитету і конкурентоспроможності держави на міжнародній арені» [3, с. 31].

На сучасну освіту покладається такі основні функції: 1) фундамент економіки суспільства, що засновується на знаннях; 2) важливий засіб і ресурс становлення креативної особистості, яка матиме необхідні знання, навички і компетентності для інтеграції в інформаційне суспільство на різних рівнях і здатна навчатися впродовж життя» [10, с. 26]. При цьому, особливо зважаючи на намір України увійти в освітній та науковий простір Європи, потрібно дотримуватись таких принципів: «зміцнення довіри між суб'єктами освіти; якість підготовки фахівців; відповідність європейському ринку праці; мобільність; сумісність кваліфікації на вузівському і післявузівському етапах підготовки; посилення конкурентоспроможності системи освіти» [10, с. 33].

Система освіти являє собою сукупність навчальних закладів, кожний з яких має специфічний вплив на рівень добробуту населення, а відтак – потребує належної державної підтримки, яка б максимально враховувала не лише наявну економічну, соціальну та демографічну ситуацію в країні, а й стан і тенденції розвитку національної системи освіти. Щодо останнього, то передусім мається на увазі не завжди виправдане скорочення дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних закладів освіти за одночасного збільшення числа ВНЗ.

Варто нагадати, що спад народжуваності упродовж 1990 – 2001 рр. став причиною більш ніж двократного скорочення кількості дітей, які відвідували дошкільні заклади, а відтак, тотального скорочення персоналу і кількості цих закладів, значна частина яких змінила своє цільове призначення. Однак, починаючи з 2002 р., на тлі підвищення народжуваності та активізації внутрішньої міграції осіб у фертильному віці, ситуація почала докорінно змінюватись – усе гостріше відчувається дефіцит місць у дошкільних закладах, що загострює такі проблеми: 1) діти втрачають можливість набутти навички спілкування зі своїми однолітками, оскільки їх виховують батьки, дідусі-бабусі (більшість з яких проживають на значній відстані) чи няні (чия професійна компетентність подекуди є дуже низькою); 2) частина активної кваліфікованої робочої сили (батьки, котрі доглядають за своїми дітьми) залишається поза межами ринку праці; 3) погіршення якості наданих послуг через збільшення чисельності груп.

Для виправлення даної ситуації слід вжити таких заходів: 1) повернути раніше відчуженим приміщенням їх попередній статус; 2) побудувати нові дошкільні заклади. Але на практиці ці варіанти малоімовірні, оскільки реалізацію першого унеможливує відсутній механізм і законні підстави відповідних змін; у другому ж випадку ні місцеві адміністрації, ні органи місцевого самоврядування для цього не мають коштів (а в містах – і земельних ділянок) [6, с. 315].

Незалежно від того, відвідували чи ні діти дошкільні навчальні заклади, практично усі вони йдуть до школи, де здобувають обов'язкову середню освіту. Завдяки зусиллям держави, органів місцевого самоврядування й благодійників останнім часом відбулося істотне оновлення матеріально-технічної та навчально-методичної бази загальноосвітніх навчальних закладів; майже не залишилося шкіл, які б не мали комп'ютерів й доступу до Інтернету; скоротилося навантаження на одного вчителя. Однак, попри створення сприятливіших умов для поліпшення якості середньої освіти, очікуваних позитивних змін не відбулось: дедалі більше нарікань викликає якість набутих знань (особливо в сільських поселеннях і малих містах); у суспільстві поступово втрачається цінність знань та повага до їх носіїв; більшість дітей мають складнощі з вибором майбутньої професії та навчального закладу, де вони могли б отримати належні знання та навички; загострюється проблема утримання малокомплектних сільських шкіл (де у класі навчається менше 5 дітей); не вирішеними залишаються питання формування й мотивації педагогічних колективів, забезпечення підвозу дітей до школи (через брак «шкільних автобусів» і погані дороги), «благодійних внесків» батьків тощо.

При цьому не варто забувати, що наявність школи є потужним поштовхом для соціальної згуртованості та культурної ідентичності мешканців села, тоді як її ліквідація – свідченням наявності численних соціальних проблем, які фактично прирікають таке поселення на ліквідацію. Саме тому, зважаючи на економічні (вартість утримання одного учня), демографічні (динаміка чисельності дітей шкільного та дошкільного віку) та соціальні (зайнятість учителів і обслуговуючого персоналу, настрій територіальної громади, стан здоров'я дітей) критерії, необхідно провести неупереджене дослідження, результати якого, разом із «соціологічними опитуваннями населення (особливо молоді) на предмет сприйняття процесів глибокої реорганізації у територіальній організації закладів освіти» [14, с. 145], мають стати підґрунтям для визначення подальшої долі існуючих шкіл. Відповідно, під закриття, радше за все, підпадать ті з них, які розташовані у деградуючих, безперспективних селах, мають недостатньо кваліфікованих учителів та погану матеріально-технічну базу; натомість решта шкіл отримують додатковий ресурс для подальшого розвитку та підвищення якості освіти школярів.

Частина випускників шкіл продовжують своє навчання у професійно-технічних закладах освіти. Але через недостатнє фінансування цих закладів відбувся занепад їх матеріально-технічної бази та масовий відплив досвідчених інженерно-педагогічних кадрів. До того ж, порівняно невисокі заробітки у виробничій сфері та орієнтація їх на «легкі заробітки» стали причинами значної втрати вмотивованості молоді до опанування робочими професіями. Відтак, доки не будуть усунені причини занепаду системи професійно-технічної освіти, її відродження вбачається неможливим, а з тим і створення сприятливих умов для розвитку вітчизняної промисловості.

Водночас зберігається підвищений інтерес до отримання вищої освіти, наявність якої надає певні конкурентні переваги на ринку праці. Однак у цій сфері наразі є чимало проблем, які потребують термінового вирішення, як-от:

- випускники ВНЗ активно поповнюють лави безробітних;
- невідповідність доходів населення і вартості навчання за контрактом;
- збільшення кількості ВНЗ з низькою якістю освітньої підготовки, про що опосередковано свідчать дані Держкомстату України, згідно з якими у 2006 р. близько 20 % працездатного населення практично не користуються отриманими знаннями;

- хабарництво серед освітян;
- прогалини в правилах прийому на навчання (особливо це стосується відсутності квот на пільговий контингент абітурієнтів) тощо.

Вирішенню цих і численних інших проблем має сприяти таке: розроблення ефективного механізму стимулювання участі роботодавців у підготовці та працевлаштуванні фахівців, організація виробничих практик студентів з подальшим їх працевлаштуванням; підтримка ВНЗ у реалізації освітніх і наукових проектів; припинення обопільних звинувачень в непрофесіоналізмі, бездіяльності; перехід у вихованні від споживацького до інтелектуально розвинутого типу поведінки особи; посилення ролі батьків у вихованні дітей; підвищення рівня матеріального забезпечення освітян та їх відповідальності за якість знань; надання молоді можливості отримувати освіту за власним бажанням і можливостями, а не за спроможністю родини профінансувати вступ і навчання хоча б в якому-небудь ВНЗ тощо. Лише у такий спосіб можна повернути престижність освіти, а відтак, підвищити інтерес молоді до її набуття. Але це стане можливим за таких умов:

- збереження державних гарантій в сфері освіти;
- підтримки підприємцями та меценатами шкіл і ВНЗ;
- надання якісних і доступних освітніх послуг має стати безперечним пріоритетом держави, яка об'єднає зусилля влади, громадськості та освітян задля формування інтелектуально розвинутої та освіченої нації [6, с. 317];
- «диверсифікації фінансування ВНЗ, розширення їх самостійності, зміни в оподаткуванні» [5, с. 12].

При цьому конче необхідно удосконалити систему формування та розподілу професійно-кваліфікаційного складу робочої сили відповідно до поточних і перспективних потреб ринку праці шляхом організації навчання безробітних, оптимізувати ліцензовані обсяги підготовки фахівців певних спеціальностей, розширити обсяги бюджетного фінансування підготовки фахівців за найбільш дефіцитними спеціальностями, підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, посилити контроль за цільовим використанням молодих спеціалістів, особливо тих, хто навчався за державним замовленням [6, с. 318].

Варто погодитись, що нині «випускник ВНЗ має володіти базовими компетенціями. Тому все більшого значення набуває вимога уміння вчитися, що підвищує можливості працевлаштування, полегшує вертикальну і горизонтальну мобільність працівників на ринку праці» [7, с. 93]. При цьому кожний ВНЗ має докладати максимум зусиль для «зміцнення свого престижу, підвищення конкурентоспроможності та місця в ієрархії навчальних закладів» [13, с. 21]. Саме тому запорукою успішного розвитку кращих університетів світу є п'ять головних елементів: «посилений направляючий центр (управлінське ядро); розширена периферія, де можна розвиватися; різноманітність бази фінансової підтримки; постійне гарно сформульоване академічне середовище; інтегрована підприємницька культура» [16, с. 5].

В. Кремень правомірно наголошує, що «сьогодні потрібно створити методично забезпечену систему саморозвитку особистості, що допоможе дитині самостійно розв'язати життєві проблеми, подолати труднощі навчання та спілкування, зберегти здоров'я, самореалізуватися, цікаво проводити дозвілля» [4, с. 82]. Відтак «орієнтація на людину, фундаментальні цінності, демократизацію освіти – ось ті засади, на яких має будуватися освіта, адже особистість має бути змістом і центральною метою системи освіти» [2, с. 31].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку: 1) донині відсутнє одностайне розуміння сутності поняття «освіта», яке в наукових публікаціях і довідниках розглядається як процес, результат [1], середовище [8], чинник (умова, ресурс) [3; 10; 11], галузь [15], що і обумовлює його складність та багатогранність; 2) населення здобуває необхідні навички та знання не лише в дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закла-

дах, а і самостійно; 3) нині має місце пряма залежність: розмір населеного пункту → ресурсне забезпечення ЗНЗ → рівень знань та навичок учнів → їхня конкурентоспроможність при вступі до ВНЗ і під час подальшого працевлаштування; 4) подальше реформування національної системи освіти має здійснюватись з урахуванням економічних, соціальних і політичних чинників задля підвищення якості освітньої підготовки населення; 5) дедалі активніше слід долучати представників виробництва до навчального процесу, а студентів – до виконання посадових обов'язків на платній основі; 6) лише поєднання зусиль держави, органів місцевого самоврядування, бізнесу та населення спроможне забезпечити розвиток людського капіталу нації; 7) продовження наукових розвідок за даною проблематикою сприятиме подальшому розвитку національної системи освіти як запоруки підвищення рівня добробуту населення України.

Література:

1. Вікіпедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : <http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9E%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B0>.
2. Головня О. М. Соціально-економічні джерела розбудови освітнього простору України / О. М. Головня // Економіка та держава. – 2011. – № 4. – С. 31–33.
3. Домбровська С. М. До питання про деякі теоретичні положення реформування державного управління системою вищої освіти України / С. М. Домбровська // Держава та регіони. – 2011. – № 1. – С. 31–34. – (Серія «Державне управління»).
4. Кремень В. Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень. – К. : Грамота, 2005. – 448 с.
5. Куценко В. І. Стратегічні напрями підвищення якості підготовки кадрів / В. І. Куценко, О. В. Гарашук // Економіка та держава. – 2011. – № 3. – С. 12–14.
6. Мельниченко О. А. Державна політика щодо підвищення рівня та якості життя населення : дис. ... д-ра наук держ. упр. : спец. 25.00.02 – механізми державного управління / О. А. Мельниченко. – Запоріжжя, 2010. – 448 с.
7. Мусієнко І. І. Зміна структури підготовки кадрів як важливий реформаторський напрям вищої освіти України / І. І. Мусієнко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 2. – С. 91–93.
8. Мусієнко І. І. Необхідність активізації державного управління системою освіти / І. І. Мусієнко // Інвестиції: практика та досвід. – 2011. – № 1. – С. 89–91.
9. Мусієнко І. І. Процеси побудови нової моделі державного управління вищою освітою з використанням історичного досвіду / І. І. Мусієнко // Економіка та держава. – 2011. – № 2. – С. 151–153.
10. Новіков В. М. Освіта як інструмент професійної і соціальної мобільності / В. М. Новіков // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2. – С. 26–35.
11. Рєвнінцева О. В. Система вищої освіти України: фінансові аспекти сучасних проблем розвитку / О. В. Рєвнінцева // Демографія та соціальна економіка. – 2010. – № 2. – С. 36–45.
12. Рівень освіти населення [Електронний ресурс]. – Режим доступу до стор. : http://www.d-m.com.ua/05_07.htm.
13. Романовський О. О. Особливості підприємницьких університетів США / О. О. Романовський // Економіка та держава. – 2011. – № 3. – С. 15–21.
14. Синюра-Ростун Н. Р. Проблеми оптимізації територіальної організації загальноосвітніх навчальних закладів регіону / Н. Р. Синюра-Ростун, Л. Т. Шевчук // Регіональна економіка. – 2011. – № 1. – С. 140–147.
15. Современный экономический словарь / Б. А. Райсберг, Л. Ш. Лозовский, Е. Б. Стародубцева. – [2-е изд., исправ.] – М. : ИНФРА-М, 1999. – 479 с.
16. Clark Burton R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. IAU Press. ISSIES in Higher Education / Wagon Lane, Bingley BD16 1WA. – UK : Emerald Group Publishing Limited. Howard House, 2008. – 164 p.